

AUTONOMIA JURIDICĂ A ROMÂNILOR DIN BANAT ÎN EVUL MEDIU*

Provincia occidentală a României — Banatul — care a fost cucerită în evul mediu de unguri, a fost atașată coroanei ungare. Este însă interesant să remarcăm că organizarea administrativă și juridică a românilor din această provincie, a supraviețuit pînă în secolul al XVII-lea, chiar dacă din analiza documentelor din acele vremuri, rezultă că o continuă luptă s-a dat între vechea organizație românească a districtelor și aceea feudală a comitatelor, introdusă în regatul ungar după modelul carolingian.

Era normal ca organizarea feudală românească a districtelor, cu scaune de judecată românești și cu aplicarea lui „jus valachicum“, fiind mai veche și mai primitivă, să cedeze cu timpul, pasul noii organizații a comitatelor, condusă de o nobilime confirmată din nou de rege.

În cele ce urmează, vom căuta numai să evidențiem această autonomie juridică a românilor din Banat, arătînd instanțele de judecată ale românilor, precum și dreptul care se aplica de aceste instanțe, fără a încerca să analizăm instituțiile juridice ale acestui vechi drept românesc.

Menționăm că studiul ne-a fost aproape impus de faptul că în frumosa lucrare a profesorului Coing și a colaboratorilor săi „Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte“, în vol. 1 la pag. 728 se vorbește de autonomiile juridice care au existat în evul mediu, în cadrul regatului ungar, menționîndu-se numai autonomiile secuilor, precum și acelea ale sașilor și cumanilor. Dar, alături de aceste autonomii juridice, mai trebuie să menționăm că în cadrul regatului ungar, au mai existat autonomia juridică a românilor din Transilvania, precum și aceea a românilor din Banat.

În ceea ce privește această ultimă autonomie, aceea a românilor din Banat, printre documentele evului mediu, publicate de istoricii unguri în cursul secolului trecut², se află o diplomă dată de regele Ladislau al V-lea, în anul 1457, în care se recunoaște această autonomie. În conformitate cu termenii acestei diplome regale, în afară de o autonomie poli-

---

* Acesta este textul românesc al comunicării făcute de autor la Congresul internațional de istoria dreptului organizat de Societatea de istoria dreptului din Paris, care a avut loc la Anvers între 29 mai—1 iunie 1978;

¹ Lucrarea a apărut la München în anul 1973.

² Pesty Frigyes, *Krassó Vármegye története*, III, Budapesta, 1882, care cuprinde partea mare din documentele citate.

tică și administrativă, recunoscută unui grup de opt districte valahice³, numite în literatura de specialitate districte valahice privilegiate, se mai recunoaște și o autonomie juridică pentru românii din aceste districte și se precizează anumite elemente ale acestei autonomii juridice. Textul acestei diplome ne spune că „pe nobilii valahi și pe cnezii din aceste districte, nu poate să-i judece decît comitele lor temporar ales, iar dacă nu vor fi mulțumiți cu judecata lui, ei au dreptul să se adreseze Curiei regale și împotriva sentinței dată de Curie, au dreptul să apeleze la rege”. Mai departe, se spune în diplomă că, pentru încasarea pedepselor în bani și a cheltuielilor de judecată, nu se permite să se sechestreze calul de călărie, armele și păsările (șoimii de vînătoare), iar executarea pedepselor în bani nu se va putea face, decît în prezența unui jude al acestor valahi. De asemenea, se interzice oricui să constrîngă pe acești cnezi valahi, sau nobili valahi, sau pe iobagii lor, să se prezinte în fața altor instanțe, sau să-i judece alte instanțe, ci oricine va avea vreo acțiune sau vreo acuză împotriva vreunui iobag al acestor nobili sau cnezi valahi, urmează să se judece înaintea acestor nobili, iar dacă are cîeva vreo altă pricină, împotriva acestor nobili sau cnezi valahi, trebuie să-i urmărească înaintea comitelui lor, iar dacă judecata s-ar tîrăgăna, vătămătul se va putea adresa Curiei regale și dacă nici acolo nu ar fi satisfăcut, urmează a se adresa persoanei regelui⁴.

Prima problemă pe care textul acestei diplome o pune, este aceea de a ști dacă această autonomie juridică a fost numai atunci acordată, prin această diplomă, sau dacă ea a existat și anterior și în acest caz, care sînt motivele pentru care această diplomă a confirmat-o? Din însăși textul diplomei, rezultă că regele a confirmat anumite libertăți, prerogative și drepturi în această diplomă din cuvînt în cuvînt, sub aceleași condiții cu care au fost acordate de către regii anteriori.

Redăm această parte a textului diplomei în original: „...omnia et singula eorundem Volachorum et Keniziorum privilegia, super quibuscunque eorundem libertatibus, prerogativis et iuribus confecta, ac si presentibus literis nostris de verbo ad verbum inserta essent, sub illis tamen condicionibus, oneribus, et servitutibus, quibus eadem emanata et per predecessores nostros Reges Hungarie ipsis concessa sunt”.

Deci, se poate afirma, luînd de bază însăși textul diplomei, că aceste libertăți, prerogative și drepturi ale poporului român au existat și anterior, ele fiind numai confirmate prin această diplomă românilor din cele opt districte din Banat. Cu toate că în Banat, după cum rezultă din do-

³ Aceste districte au fost: Lugoj, Sebeș, Carașova, Mehadia, Berzava, Almaj, Comiat și Iladia.

⁴ Patriciu Dragalina, *Din istoria Banatului Severin*, vol. II, Caransebeș, pag. 122 și urm.

⁵ În Banat mai avem menționate în documente următoarele districte: Sugdya, Bojer, Monostor, Jupan, Margina, Twuerd, Ikus care este pomenit ca district într-un document din anul 1439, Făget, Huduş, Soşdia, Chery, Beld, Beregsou pomenit într-un document din anul 1387, Remethe, Kuesd amintit ca district încă din anul 1389, Kewe, Temeskus, Voya și Karan.

cumentele medievale, existau mai mult de douăzeci de districte valahice⁵, în secolul al XV-lea, întâlnim după cum rezultă din diplomă, o confirmare a organizării lor administrativ-juridice, numai de cele opt districte menționate în diploma dată de Ladislau al V-lea. Explicația acestei excepții — dat fiind că peste celelalte districte s-a suprapus organizația comitatelor — este atât aceea menționată în diplomă, adică nevoia pe care regalitatea ungară o avea de a-și menține apărători fideli la vadrurile Dunării împotriva atacurilor turcilor, cât și probabil influența pe care voievozii români din Țara Românească o exercitau încă asupra părții muntoase a Banatului. Dar, trebuie să menționăm că excepția însăși, este numai formală, căci în fond și prin această diplomă, se încearcă o asimilare a nobililor români din Banat cu ceilalți nobili ai regatului ungar.

În afară de menționarea în această diplomă și schițarea în linii mari a autonomiei judiciare a românilor din cele opt districte bănățene, documentele publicate de istoricii unguri, fac precizări și ne dau date importante cu privire la instanțele de judecată ale românilor din Banat, ca și cu privire la aplicarea unui drept special în cauzele judecate în fața acestor instanțe.

Fără a intra în analiza instituțiilor acestui vechi drept românesc — care indică fără putință de tăgadă o mai veche organizare feudală românească — vom încerca în cele ce urmează să arătăm instanțele de judecată și să menționăm unele documente care expun procese judecate după acest „*jus valachicum*“.

În ceea ce privește instanțele de judecată, trebuie să arătăm că în conformitate cu datele conținute în documente — cu mult anterioare, de altfel, diplomei din 1457 — în satele libere, cnezul judeca atât cauzele civile dintre locuitorii satului, cât și cauzele penale, cu excepția a trei cauze și anume: „*latrocinium, furtivum et incendiarium*“⁶, după cum se spune într-un document din anul 1352⁷. Aceste cauze exceptate, se judecau la scaunul de judecată.

Dintr-un alt document din anii 1390—1392, rezultă că un cnez cere ca un om supus jurisdicției sale și care fusese reținut de un nobil pentru furt, să fie pus în libertate pe garanția sa, pentru a fi judecat în conformitate cu „*juxta lex Olahorum*“. La scaunele de judecată prezidate de ban, de viceban sau de vre-un castelan, adunarea nobililor și a cnezilor valahi judeca cauzele mai importante. Este deci evident că aceste instanțe de judecată feudale ale populației române din Banat, erau conduse de către clasa dominantă în acea vreme în societate și că ele apărau interesele acelei clase. Este însă important să menționăm că atunci când era vorba să se apere interesele populației vre-unui district, sau atunci când la scaunele de judecată se judeca o cauză mai importantă, întâlnim o instituție care avea un caracter progresist pentru acea vreme și anume adunarea obștească a nobililor și cnezilor valahi. Am spus că această instituție, avea un caracter progresist pentru acea vreme, de-

⁶ Adică tâlhăria, furtul și incendiul voluntar.

⁷ Vezi Pesty Frigyes, *op. cit.*, p. 28—29.

oarece, alături de nobili și cnezi, în acele adunări obștești de cele mai multe ori întâlnim și reprezentanți ai celorlalți valahi din aceste districte, iar atunci când este vorba de adunarea obștii din districtul Sebeș, întâlnim în cadrul acestor adunări ale obștii și reprezentanți ai cetățenilor bogați și săraci din cetatea Sebeșului. Din documente, rezultă că această adunare obștească, protestează împotriva unor dări care au fost impuse populației vre-unui district, după cum rezultă de exemplu dintr-un document din anul 1369, în care protestul este făcut de „Universitas Keneziorum et aliorum olahorum de districtu Sebeș, item cives et universi divites et pauperes de civitate eiusdem fideles vestri“ — și este adresat banului de Severin⁸.

Nobili și cnezii, întruniți în adunare obștească, stabilesc titlul de proprietate asupra unei cetăți în cazul distrugerii sau pierderii acestui titlu, după cum rezultă dintr-un document din anul 1451⁹. Această „Universitas Nobilium et Keneziorum“ își atribuie drepturi foarte mari. Astfel, dintr-o sentință dată în scaunul de judecată al districtului Caransebeș în anul 1456 „Universitas Nobilium et Keneziorum de Districtu Karansebes“, confirmă că nobili Surban de Matskas și frații săi carnali, au dreptul la o treime din anumite posesiuni așa cum ei le-au posedat din strămoși, corectînd astfel literele donaționale date de rege unor alți frați coindivizari¹⁰. Deci, această adunare își atribuie puterea de a corecta un act regal. Dacă la început această instanță de judecată a avut un caracter progresist, sub influența organizării comitatense, treburile districtelor ca și judecarea cauzelor la scaunele de judecată, ajung cu timpul exclusiv în mina nobililor, prezidați de un demnitar numit de puterea centrală, ceea ce duce la întărirea caracterului de clasă.

După cum am mai spus, atît cneazul, cît și adunarea nobililor și a cnezilor valahi la scaunele de judecată, judecau cauzele judiciare în conformitate cu dispozițiile lui „jus valachicum“. Această denumire, desigur că nu corespunde vechilor texte, ea fiind o creație a oamenilor de știință, care indică simplificînd denumirea vechiului drept românesc aplicat în evul mediu în Banat de către instanțele de judecată. De aceea, credem că este util să arătăm cum era denumit acest vechi drept românesc în documentele juridice bănățene din evul mediu:

1) Într-un document din anii 1390—1392, este vorba de „iuxta legem Olahorum“¹¹;

2) Într-un document din anul 1478, se menționează „Juxta antiquam et approbatam legem districtuum volahicalium universorum“¹²;

3) Într-un document din anul 1499, se vorbește de „iuxta ritum volachiae“¹³;

⁸ Vezi Szazadok anul 1900, p. 608.

⁹ Pesty Frigyes *A Szörényi Bánság* vol. III, p. 61—62.

¹⁰ Hurmuzaki *Documente privitoare la istoria românilor* vol. II, p. 68—69, precum și de Pesty Fr. în *Krassó*, vol. III, p. 402—403.

¹¹ A se vedea Galdy și alții *Documenta Valachorum*, Budapest, 1941, p. 401.

¹² Pesty Fr. *A Szörényi vármegyei oláh kerületek*, p. 82.

¹³ Pesty Fr. *Krassó*, III, p. 474—475.

4) Într-un document din anul 1500 se vorbește de „Jure volachiae”¹⁴;

5) Sub această denumire „jure volachiae requirente”, mai întâlnim menționat vechiul drept românesc și în alt document din anul 1500¹⁵;

6) La fel, în două documente din anul 1503, întâlnim denumirea de „iuxta ritum volachiae”¹⁶;

7) Iar într-un document din anul 1555, întâlnim deja sub același înțeles, denumirea de „iuxta ordinem comitatus vestri”¹⁷.

Din însăși aceste denumiri ale dreptului aplicabil la scaunele de judecată din districtele valahice privilegiate ale Banatului, rezultă nu numai că vechiul drept românesc era o cutumă păstrată la populația românească din cele mai vechi timpuri, dar că și acest obicei-ritus volachiae-era considerat ca un drept sau ca o lege, în sensul de obicei statornic.

Fără a intra în analiza instituțiilor acestui „jus valachicum”, ca și a sentințelor date în cauzele judecate, conform lui „jus valachicum”¹⁸, credem că cele arătate, sint suficiente pentru a dovedi fără putință de tăgadă că în Banat — în evul mediu timpuriu — populația românească se bucura de o autonomie juridică și că în cadrul instanțelor de judecată ale acestei străvechi organizații românești, se aplica un drept special, vechiul drept românesc.

GHEORGHE CIULEI

L'AUTONOMIE JURIDIQUE DES ROUMAINS DU BANAT AU MOYEN ÂGE

(Résumé)

Dans cette étude l'auteur essaye de montrer qu'à côté des autonomies juridiques des Szeklers, des Saxons et des Coumans¹ au Moyen Âge dans le Royaume hongrois il y avait aussi d'autres autonomies juridiques comme celles des Roumains de Transylvanie, et des Roumains de Banat.

Cette dernière autonomie juridique, celle des Roumains de Banat est mentionnée dans un diplôme donné par le roi Ladislaus V-ème en 1457.

D'après les termes même du diplôme ces privilèges juridiques utilisés dans certains districts roumains de Banat² existaient depuis l'antiquité et le diplôme les a seulement confirmé.

¹⁴ Pesty Fr. A Szörényi, III, p. 134—135.

¹⁵ op. cit., pct. 15, p. 135—137.

¹⁶ Pesty Fr. Krassó, III, p. 476; *Ibidem*, A Szörényi, III, p. 144—148.

¹⁷ *Ibidem*, p. 271—275.

¹⁸ Această matrie face obiectul unei cărți ce urmează a fi tipărită de editura Facla din Timișoara.

¹ Dans le *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte* vol. I, p. 728 on ne mentionne que ces autonomies juridiques dans le Royaume hongrois au Moyen-Âge.

² Ces districts ont été: Lugoj, Sebes, Mehadia, Almaj, Berzava, Carasova, Comlat et Iladia.

Ce diplôme montre l'organisation judiciaire des Roumains dans les districts mentionnés et il faut remarquer que ce diplôme a été donné par la suite du besoin que la royauté hongroise avait de protéger sa frontière danubienne contre les attaques des Turcs.

D'autres documents du Moyen Âge confirment ce diplôme dans le sens qu'ils précisent l'organisation juridique des Roumains de Banat aussi que le droit spécial appliqué devant les instances judiciaires roumaines. Cet ancien droit roumain „*jus valachicum*” témoigne une ancienne organisation féodale roumaine dans ce contré.

Ainsi suivant un document de l'année 1352, dans les villages libres le cnez jugeait les causes civiles et les causes crimineles, à l'exception de „*latrocinium*, *furtivum* et *incendiarium*” causes qui étaient jugées au siège judiciaire.

Un autre document de l'année 1390—1392 nous montre comme un cnez demande qu'un homme soumis à sa juridiction et retenu par un noble qui voulait le juger pour vol, soit libéré pour être jugé conformément à la „*juxta lex Olahorum*”.

Comme nous avons vu, aux sièges judiciaires l'assemblée des nobles et des cnezes valaques jugeait les causes les plus importantes. Quelques fois cette assemblée avait un caractère plus large englobant aussi les représentants des autres Valaques.

Cette „*Universitas nobilium et Kneziorum*” d'après les termes des documents, s'arrogeait des pouvoirs très étendus, comme par exemple ceux de corriger un acte de donation fait par la royauté.

Le droit appliqué par ces instances judiciaires était le „*jus valachicum*”.

Dans les documents il est mentionné comme „*juxta legem Olahorum*” ou „*juxta antiquam et aprobatam legem districtuum volahicalium universorum*” ou même „*juxta ritum volachiae*”, ou „*jure volachiae requirente*”. De ces appellations on peut déduire non seulement que ce droit était une coutume ancienne respectée par la population roumaine de les temps très anciens, mais aussi que cette coutume — *ritus volachiae* — était considérée comme un droit ou une loi dans le sens d'une coutume bien établie.

Sans analyser ce droit et les causes jugées d'après ce droit, suivant les documents mentionnés on peut d'une façon certaine retenir qu'au Moyen Âge dans le Banat la population roumaine avait une autonomie juridique et que devant ces instances juridiques — survivance d'une ancienne organisation féodale roumaine — on appliquait un droit spécial, l'ancien droit roumain.